

De Kluis van 1699 tot 1948

een bijdrage van prof. dr. M. J. H. A. Schrijnemakers

Op de nu volgende pagina's geeft prof. Schrijnemakers een interessante bijdrage over de Kluis, haar bestemmingen en haar bewoners. Als historicus heeft prof. Schrijnemakers de resultaten van zijn navorsingen - niet alleen over zijn dierbaar Geleen, maar ook over de geschiedenis van de regio - in talrijke publikaties vastgelegd. Bij deze gelegenheid laat hij wederom zijn licht schijnen over de Kluis, die zo nauw met onze Christus Koningparochie is verbonden.

De Kluis van 1699 tot 1948

Ofschoon de kluis in het centrum van de Christus Koning-parochie is gelegen en zelfs haar eerste 'kerk' is geweest, behoort zij zowel naar haar bouwtrant als naar haar vroegere functie(s) -tot een andere tijd. Zij werd immers eeuwen geleden in het wijde veld tussen Oud-Geleen, Krawinkel, Neerbeek, Spaubeek en Daniken gebouwd, en tot circa 1910 was zij daar -naast het Sint-Rochuskapelletje het enige 'gebouw' temidden van de graanvelden.

In 1975 heb ik alle gegevens, die mij tot dan toe over dat monument onder ogen waren gekomen, in mijn boek 'De Kluis van Krawinkel' gepubliceerd. Sindsdien is er nog heel wat interessante documentatie over de kluis en haar bewoners voor de dag gekomen.

Wegens die nieuwe documentatie zal dit artikel niet slechts een beknopte samenvatting van dat boek worden, maar kan ik tevens van de mij geboden gelegenheid gebruik maken om sommige hiaten aan te vullen, voor een paar problemen andere oplossingen voor te stellen en hier en daar correcties aan te brengen. Het zou evenwel te ver voeren om hier tevens al de bewijzen, argumenten en/of motieven te vermelden.

Het Sint-Rochuskapelletje (circa 1675)

In de 17de eeuw stond bij de splitsing van de wegen uit Neerbeek naar Oud-Geleen enerzijds en naar Ten Eysden of Daniken anderzijds een wegwijk; in verschillende archiefstukken (onder andere in 1637) werd zijn plaats heel nauwkeurig aangegeven. Maar volgens een document van 10 november 1675 werd dat kruis vóór die datum door een kleine kapel vervangen. In 1676 identificeerde landmeter Jan Bollen Sr. een door hem gemeten stuk land, dat tussen beide genoemde wegen lag, als het 'stuck daer 't Capelleke opstaet'. Ook noteerde hij: 'gemeten tegen de Capelle' en 'den wegh coemende langhs het Capelleke.

Sedertdien ontstond de kadastrale aanduiding aen de Capel of aen het Capelleke. In 1679 sprak men nog van een 'stuck landts int Gasthuysvelt ontrint het Capelleke.' Maar de benaming Gasthuysveld, waarmee het gebied tussen Oud-Geleen en Neerbeek eeuwenlang was aangeduid, werd geleidelijk aan door de nieuwe naam Capelderveld verdrongen. Dat is geenszins te verwonderen, als men bedenkt, dat enerzijds het oude gasthuis (aan het toenmalige einde van de Pieterstraat) rond diezelfde tijd werd opgeheven en dat anderzijds destijds langs de weg van Oud-Geleen naar Neerbeek geen andere constructie dan dat kapelletje lag.

Er stond dus reeds een kapelletje vóórdat de kluis werd gebouwd. Waarschijnlijk was dit toen reeds aan de H. Rochus, patroon tegen besmettelijke ziekten, toegewijd, want in de periode 1665-1675 werden deze contreien door de 'pest' geteisterd. Het is evenwel niet zeker, dat het in 1934 afgebroken gebouwtje de oorspronkelijke kapel uit circa 1675 was.

Volgens latere foto's stond boven de ingang: ONZE LIEVE VROUW van SMARTEN B.V.O. Daarboven waren in een nis achter glas een crucifix en een doornenkroon zichtbaar. Binnen de kapel waren twee nissen met beelden van de H. Hubertus en de H. Rochus. In het midden stond een Piëta. Toen die kapel in 1934 werd afgebroken, werd de Piëta in de kluis geplaatst.

De 'kapel' van Sint Lazarus (1699)

In 1699 liet prinses Maria-Dorothea van Salm (1667-1732) die het graafschap Geleen van haar grootvader Arnold V Wolfgang Huyn (†1668) had geërfd en die met een Oostenrijkse prins von Dietrichstein was gehuwd vlak ten noorden van het Sint-Rochuskapelletje een gebouw optrekken, dat zij aan de Heilige Lazarus toewijdde. Het jaar (1699) van deze bouw staat in de ankertjes boven de oostelijke ingang.

De Geleners van rond 1700 zeiden, dat dit gebouw aen de Capel of in het Ca-pelderveld lag. Maar de volgende generaties, die niet meer wisten dat de uitdrukking aen de Capel naar aanlei-

ding van het kleine kapelletje was ontstaan, meenden dat daarmee naar het nieuwere en grotere gebouw uit 1699 werd verwezen. Bijgevolg ging men dit laatste de Capel noemen.

Er staan ons geen rechtstreekse gegevens over de structuur of de functie van dat gebouw ter beschikking. Wel blijken andere informaties er op te wijzen, dat het zuidelijke derde van het huidige gebouw -evenals het torentje en het (thans verdwenen) oksaal rond 1750 werden toegevoegd.

Ingeval de hele ruimte niets anders dan een kapel mocht zijn geweest, zou men allicht in de zijmuren ramen van dezelfde soort en grootte als de koorramen hebben mogen verwachten; er is evenwel geen enkel restant of spoor van dergelijke ramen te bekennen. Het zou trouwens nogal bevreemdend zijn geweest, indien toen daar in het veld zo'n grote kapel zou zijn gebouwd, want haar functie zou een groot vraagteken oproepen. Afgezien van het feit, dat ze zonder de goedkeuring van de bisschop of van de pastoor niet in het parochieleven zou kunnen worden ingeschakeld, valt ook moeilijk in te zien tot welk doel zij buiten het parochieleven zou hebben kunnen dienen.

Het lijkt welhaast uitgesloten, dat dit gebouw als een kluis zou zijn gesticht. Daartegen pleit zowel de ligging langs de openbare weg alsook het (aanvankelijk)ontbreken van een tuin, die voor een kluizenaar praktisch onontbeerlijk zou zijn geweest.

In 1788 schreef men, dat het eigenlijke oorspronkelijke doel van de stichteres zou zijn geweest om voor de er voorbijtrekkende H. Sacramentsprocessie een rustaltaar te verschaffen. Doch daartoe had men een dergelijke grote kapel geenszins nodig. In die tijd trok de H. Sacramentsprocessie op kermiszonntag van de kerk van Oud-Geleen naar het kasteel van Sint-Jansgeleen. In 1699 was de slotkapel aldaar nog in goede staat. Bovendien zou het vlakbij gelegen Sint-Rochus-kapelletje even goed een rustaltaar hebben kunnen verschaffen. Het zou praktischer zijn geweest om een kapel, die uitsluitend tot dat doel zou hebben gediend, in het westelijke deel van Krawinkel of in Lutterade te leggen, want toen zullen allicht sommige processies -van Oud-Geleen uit -door die dorpen zijn getrokken.

Wel ligt het voor de hand, dat het altaar in dat nieuwe gebouw vanaf 1699 bij processies als rustaltaar zal zijn gebruikt, juist zoals dat in mijn misdienaarstijd (1925-1931) het geval was, namelijk toen Spaans-Neerbeek en het oostelijke deel van Krawinkel tot de parochie van de HH. Marcellinus en Petrus behoorden en de H. Sacramentsprocessie uit Oud-Geleen langs de kluis en door de Daalstraat trok.

De keuze van de H. Lazarus als patroonheilige heeft allicht met de functie van dat gebouw in verband gestaan. Welnu, die heilige werd vooral tegen besmettelijke ziekten en speciaal tegen melaatsheid aangeroepen. Deze laatste stond ook als Lazarusziekte bekend; melaatsen werden lazars en lazerinnen genoemd, terwijl een Lazarushuis een melaatsenhuis was.

Ofschoon er heel wat informatie over melaatsheid gedurende de voorafgaande eeuwen in onze streken bekend is, en in Beek zowel de Bloote(n)weg (= Blaetenweg) als de Siekendaalstraat aan het verblijf van melaatsen aldaar herinneren, was die ziekte tegen 1700 reeds nage-noeg uit onze contreien verdwenen. Derhalve lijkt het bouwjaar 1699 iets te laat te zijn om ons tot een melaatsenhuis te laten besluiten.

Melaatsheid was een besmettelijke ziekte, waardoor slechts betrekkelijk weinig personen werden aangetast, maar andere epidemieën maakten geregeld een groot aantal slachtoffers onder de bevolking. In 1669 overleden te Spaubeek 27 personen, terwijl in die parochie normaal slechts vier à vijf personen per jaar stierven. In de periode augustus-december 1676 stierven in de parochie Geleen -die toen slechts ruim 1500 zielen telde -niet minder dan zeventig personen aan dysenterie. In 1702 vielen er meer dan vijftig slachtoffers, van wie de meeste in Lutterade en Krawinkel woonden, terwijl in 1779-1780 zelfs tachtig Geleners aan de 'buikloop' bezweken.

Als wij nu bedenken, dat het Geleense gasthuis, dat eeuwenlang in de Pieterstraat had gelegen, in 1674 was opgeheven, dan dringt zich toch wel heel sterk de indruk op, dat het gebouw

van de H. Lazarus uit 1699 - als een soort 'quarantaine'- het oude gasthuis zal hebben vervangen. Die indruk wordt nog versterkt door de centrale ligging van het nieuwe gebouw binnen het graafschap Geleen (in enge zin). Het feit, dat het in 1722 door een of meer kluizenaars werd betrokken, suggereert mijns inziens eveneens, dat zich daarin vanaf het begin -naast een bidkamer -ook nog andere vertrekken zullen hebben bevonden.

Ofschoon ik zowel wegens de zojuist genoemde redenen alsook wegens het ontbreken van enig aannemelijk alternatief -er van overtuigd blijf, dat (2/3 van) de 'kluis' in 1699 als een soort 'ziekenhuis' werd gesticht, kan dit toch -wegens het ontbreken van rechtstreekse bewijzen -niet als een vaststaand historisch feit worden gepresenteerd.

De kluis van 1722

Op 26 september 1722 verklaarde pastoor Heimbach (in een Latijnse tekst): 'In Krawinkel staat een woning (domus) voor kluizenaars met een kapel (oratorium) ter ere van het H. Kruis. Het verlof om zich daar te vestigen werd aan die kluizenaars op 2 juni 1722 verleend. Bij die gelegenheid werden tevens 'Reguls ofte Statuyten voor die Broeders, so in den deerden regul van Sanct Norbert in die Capelle vant H. Cruys tot Gleen willen leven ende sterven' opgesteld.

Hier valt al aanstonds in het oog, dat die kluizenaar(s) 'in die Capelle vant H. Cruys tot Gleen' woonde(n). Men zei niet, dat er behalve die kluis ook nog een aparte kapel stond. Er staat duidelijk, dat de kluizenaar(s) in die kapel 'huisden Derhalve bestond die 'kapel' toen al uit een woongedeelte (domus) en een bidkamer (oratorium).

De 'kapel' van 1722 was aan het H. Kruis toegewijd, terwijl de prinses van Salm haar 'kapel' ter ere van de H. Lazarus had laten oprichten. Gezien de beschikbare documentatie kan echter aan de identiteit van de eerste met de tweede nauwelijks worden getwijfeld. Met een verandering in zijn functie kan men aan dat gebouw best een nieuwe toewijding hebben gegeven.

((In 1868 werd (in een publicatie) voor het eerst van Sint-Janskluis gesproken. Dat was allicht enerzijds toe te schrijven aan de ligging zo dicht bij Sint-Jansgeleen en anderzijds aan het feit, dat in de kluis onder andere Sint Jan de Doper werd

vereerd. Deze benaming is evenwel niet in de volksmond ontstaan of gebruikt; autochtone Geleners spraken uitsluitend van de Kloes. Maar sedertdien is Sint-Janskluis steeds meer de officiële benaming geworden.))

Die 'reguls' volgens de derde orde van Sint Norbert wijzen er mijns inziens op, dat de kluizenaar(s) zich aldaar in samenwerking met de parochiegeestelijkheid had(den) gevestigd. De Geleense pastoors en kapelaans waren immers norbertijnen. Bij zijn komst naar Geleen, in maart 1721, had pastoor Heimbach er een tamelijk nieuw maar ongebruikt gebouw (met een kapel) aangetroffen; toen is wellicht bij hem de gedachte opgekomen om ze in een kluis te veranderen. Het blijft echter ook heel goed mogelijk, dat het allereerste initiatief van een Gelener uitging en dat deze zich met zijn voornemen om kluizenaar te worden tot zijn pastoor wendde.

Broeder Gerlach Keulers (1680-1736)

De eerste met naam genoemde kluizenaar van Krawinkel was broeder Gerlach, een telg uit de Oud-Geleense familie Keulers. Merkwaardigerwijze stond niet alleen zijn (sindsdien afgebroken) ouderlijk huis op dezelfde plaats als mijn geboortehuis, namelijk vlak bij de kerk van Oud-Geleen, maar was bovendien zijn broer Peter een van mijn voorouders.

Zijn vader was niet Wincken Keulers, zoals ik in 1975 schreef, maar diens broer Alof of Alef (= Alard) Keulers; en zijn moeder was niet Jen Penris maar Itgen (= Ida) Penris. Aangezien zijn ouders op 18 februari 1678 waren gehuwd, was hij hun oudste kind. Bij het doopsel (op 3 november 1680) kreeg hij de roepnaam Gerard, maar toen hij derde ordeling werd, koos hij Sint Gerlach, de bekende Limburgse kluizenaar, tot zijn patroon.

De juiste identificatie van deze kluizenaar was pas mogelijk, toen een document uit 1724 werd gevonden, waaruit bleek, dat broeder Gerlach Keulers dezelfde persoon was als Gerard Keulers. Dit document kwam bij het bestuderen van de voorgeschiedenis van mijn geboortehuis voor de dag.

Op 2 april 1726 kocht broeder Gerlach 'een stucksken erven (= grond) gelegen aen die Capelle langhs den wegh coemende van Daniken' ter grootte van 18½ roede. Volgens de meetboeken van Jan Bollen Sr. en Jr. lag dit terrein in de spitse hoek (bij de kluis) tussen de wegen uit Neerbeek naar Oud-Geleen en naar Ten Eysden.

Bij die transactie trad, behalve pastoor Heimbach en kapelaan Kempen, ook een zekere Jean Donneaux als getuige op. Ofschoon geen verdere gegevens over die 'Waal' (?) bekend zijn, mag men hem misschien als een confrater of 'kluisgenoot' van broeder Gerlach beschouwen. Deze laatste overleed op 25 maart 1736. De pastoor tekende aan: 'obijt broeder Gerlac ordinis nostri Tertiarius et Eremita (in) Geleen dat wil zeggen 'overleed broeder Gerlach, Derde Orde-ling van onze (Sint Norbert) orde en Kluizenaar te Geleen.

Broeder Nicolaas Gielen (1714-1781)

Nicolaas Gielen werd 12 mei 1714 in het huis tegen de afsluitboom of het 'valderen' aan het (destijds) zuidelijke einde van de Pieterstraat geboren als het oudste kind van Meys Gielen en Lysbeth Keulers. Zijn moeder was een zuster van de hier-boven genoemde broeder Gerlach (Gerard) Keulers.

Over het leven van deze kluizenaar zijn heel wat meer details bekend dan over dat van zijn oom. Reeds op jeugdige leeftijd wenste hij in devotestappen van die oom te volgen en koos ook hij het kluizenarsleven. Op 19 augustus 1739 ontving hij te Rome het bewijs, dat hij als 'Eremijt van den

derden regel van den Heijligen Franciscus' was aanvaard, en op 18 november van datzelfde jaar toonde hij dit 'patent' aan de schepenen van zijn geboorteplaats, met het verzoek 'geadmitteert te worden om in dese Heerligheijdt als Eremijt te mogen wonen. Daarop werd 'aan den devoten Nicolaus Gielen, ingebooren deser Heerligheijdt Geleen de versoghde wooninge' verleend.

In 1747 werd hij als 'Br. Nicolaes Gielen Eremijt' aangeduid en in 1749 kwam hij als 'Broeder Nicolaes Gielen Eremijt tot Geleen' voor. In 1754 werd hij uitdrukkelijk in verband met de kluis van Krawinkel genoemd. Het feit, dat hij niet tot de derde orde van Sint Norbert behoorde, blijkt derhalve geen bezwaar te zijn geweest om daar zijn intrek te nemen. Uit latere gegevens blijkt, dat het bij de kluis gelegen stuk grond van 18½ roede, dat zijn oom in 1726 had gekocht, vóór 1754 zijn eigendom was geworden. Op een hoek van dat terrein zou hij een nieuwbouw optrekken.

Op 3 september 1754 overleed (te Geleen) kluizenaar Bernard La Fosse (volgens het parochie-archief) of Zoter (volgens het archief van de schepenbank). Hij schijnt te Geleen geen erfgenamen te hebben gehad, want op 25 september 1754 werd door het schepengerecht beslag op zijn nagelaten 'effecten en meubelen' gelegd. Het feit, dat op 4 december van datzelfde jaar -behalve Nicolaas Gielen -nog twee confraters van deze laatste in de kluis van Krawinkel verbleven, geeft de indruk, dat broeder Bernard eveneens in die kluis had gewoond en dat hij na zijn dood twee plaatsvervangers had gekregen.

Toen drossaard R. Corten eiste, dat de nieuwkomers aan bepaalde condities zouden voldoen, ging Nicolaas Gielen met een van hen, namelijk Joannes van Loffveldt, op 2 april 1755 een financiële overeenkomst aan. Tegen een waarborgsom van 175 gulden verplichtte hij zich om de jongere collega in 'zijn' kluis niet alleen onderdak maar ook kost en drank te verlenen. Volgens zijn familienaam leek deze jongere medebroeder van gene zijde van de Maas te komen.

Van de andere confrater, die in december 1754 door de drossaard (niet met naam) werd vermeld, was er daarna geen sprake meer; waarschijnlijk is hij rond die tijd vertrokken. Trouwens ook Joannes van Loffveldt kwam daarna niet meer in de archieven voor; derhalve lijkt ook hij niet lang te Krawinkel te zijn gebleven. Na zijn vertrek bleef broeder Nicolaas alleen in de kluis wonen.

In 1759 ondernam hij andermaal een pelgrimstocht naar Rome. Deze keer bracht hij 'reliquieen' mee naar Geleen. Aangezien hij na zijn terugkeer tot de bisschop van Roermond herhaaldelijk (maar tevergeefs) het verzoek richtte om elke vrijdag aan het altaar van de kluiskapel een H. Mis ter ere van de H. Lazarus te laten opdragen en bovendien de meegebrachte relikwieën aldaar ter openbare verering te mogen uitstellen, ligt het voor de hand, dat hij deze laatste als relikwieën van de H. Lazarus beschouwde.

Overigens nam die kluisenaar het soms met een bepaald voorschrift van het kluisenaarsleven niet zo erg nauw. Zo werd hij eerst op 23 april 1755 en andermaal op 2 september 1772 van herbergbezoek beschuldigd. De eerste keer schijnt hij zich nogal kalmpjes te hebben gedragen en kon hij de gemoederen van de overheid met een boete van zes schillingen bedaren. Maar de tweede keer moest hij als boetedoening voor de gegeven 'ergernis' een achtdaagse retraite bij de franciscanen te Maastricht gaan houden.

Op 20 augustus 1781, rond het middaguur, overleed de 68-jarige broeder Nicolaas in de kluis. In zijn nog in datzelfde jaar opgestelde testament had hij zijn twee jaren jongere broer Alof Gielen, die in het ouderlijke huis was

blijven wonen, tot zijn algemene erfgenaam benoemd. Dat testament bevatte allicht het antwoord op een paar kernvragen betreffende de kluis, onder andere hoe dat gebouw zijn eigendom was geworden. Maar helaas is dit -tezamen met de rest van het archief van notaris J. W. Peussens -bij de grote brand van Schinveld op 12 april 1801 verloren gegaan. Een klein gedeelte van dat testament is evenwel bekend uit de door notaris J. M. Luyten in 1782 (in verband met die erfenis) opgestelde akten.

Hoe werd Nicolaas Gielen de enige eigenaar van de hele kluis?

Niet alleen uit het feit, dat hij de kluis aan zijn broer vermaakte, maar ook uit een belastingaanslag van 1771-1774 blijkt, dat het hele gebouw en de daarbij behorende grond het uitsluitende eigendom van Nicolaas Gielen waren (geweest). Maar er staat ons geen rechtstreekse informatie ter beschikking over de wijze waarop deze kluisenaar in het bezit daarvan was geraakt. Wel kan uit andere gegevens een waarschijnlijke procedure worden afgeleid.

Op 11 juni 1749 had Nicolaas Gielen van zijn vader 130 gulden geleend; de oudere Gielen had die zelf moeten lenen en had daartoe een hypotheek op zijn stuk land 'op 't Ritske' moeten nemen. Zijn zoon (de kluisenaar) moest niet alleen een jaarlijkse interest opbrengen maar moest zich tevens ertoe verbinden, dat zijn eigendommen aan zijn vader zouden toevallen, ingeval hij zelf eerder mocht komen te sterven. Het ligt mijns inziens voor de hand, dat hij minstens een deel van het geleende bedrag zou gebruiken om een nieuwe aanbouw vast tegen de kluis te plaatsen.

Op 4 december 1754 protesteerde drossaard Reinier Corten, in zijn hoedanigheid als rentmeester van prins de Ligne, dat 'seeckeren Nicolaus Gielen pretensen Eremijt die stoutigheijt ende vermetentheijt gehadt heeft uijt sijne eigene autori-teijt, uti supponitur (= zoals verondersteld wordt), af te breeken, demolieren ende in sijne behuijsinge off cluijse in te trecken alsulcke Capelle als haere Hoogheijt mevrouwe de prinsesse van Diterichstein glorieuser gedachtenisse in haer leven ter Eeren van St. Lazarus in het velt tusschen Geleen en Nierbeeck hadde laeten oprichten. Daarom werd hem gelast ofwel een 'schriftelijcke permissie tot affbreekinghe' te tonen ofwel 'de voors: Capelle wederom in voorigen standt gesepareert van sijne bouwag(i)e

te stellen met eijsch van Costen

Aan de eerste voorwaarde kon Gielen allicht niet voldoen, want die 'kapel' behoorde aan prins de Ligne, die ze via zijn moeder van de prinses van Salm had geërfd, en Corten was de beheerder van diens goederen in het graafschap Geleen. In 1975 heb ik gemeend deze passage in die zin te kunnen verklaren, dat de kluizenaar de inwendige afscheiding tussen de woonvertrekken en de bidkamer zou hebben verwijderd. Maar mede op grond van nieuwe gegevens meen ik ze thans anders te moeten interpreteren.

Was drossaard Corten op 4 december 1754 nogal scherp tegen 'den pretensen (= sogenaemden) Eremijt' Gielen uitgevallen, toen deze laatste op 2 april 1755 voor het schepengerecht van Geleen verscheen, werd hij door de vroede vaderen 'den Eers(aemen) ende deugh(d)saemen Br. Nicolaes Gielen Eeremijt tot Geleen' genoemd. Bovendien stelde hij toen (bij een transactie met zijn confrater Joannes van Loffveldt) tot onderpand: 'sijne wooninge gebouwt aen de Capelle (...) met de plaetse van dien reignoet ten beijde sijden den gemeenen wegh (...) met alle soo mobiliare als immobiliaire

Dat wijst er mijns inziens op, dat kluizenaar Gielen intussen met de rentmeester van prins de Ligne tot een akkoord was geraakt. Een vergelijking van gegevens uit

1726 met een opgave uit 1771-1774 levert een goede suggestie omtrent de aard van dat akkoord op. Broeder Gerlach had in 1726 een naast de kluis gelegen stuk grond van 18Y2 roede gekocht. Bij de belastingopgave van 1771-1774 bleek diens opvolger Nicolaas Gielen aldaar een 'moeshof' van twaalf roeden en bovendien 'eene Eremitage met eene capelle, aen maete ses en eene halve roede' (dus tesamen 18½ roede) te bezitten.

Hier doet zich het probleem voor, dat de oudere kluizenaar 18½ roede zonder de kluis had bezeten, terwijl de jongere kluizenaar 18½ roede met inbegrip van de kluis in bezit had. Mij dunkt, dat men beide gegevens met elkaar kan verzoenen door aan te nemen, dat Gielen het door hem intact gelaten deel van het oude gebouw van prins de Ligne had ontvangen en daarvoor in ruil een stuk grond van gelijke oppervlakte had afgestaan.

Uit het vermelde protest van drossaard Corten blijkt, dat die kluizenaar eerst een nieuwbouw vast tegen de oude kluis had opgetrokken en dat hij daarna de scheidingsmuur tussen beide gebouwen had verwijderd om aldus het oude gebouw bij het nieuwe te trekken.

Er blijft ons praktisch geen andere keuze dan te concluderen, dat de zuidkant, dit wil zeggen het achterste (derde) gedeelte van de huidige kluis, niet uit 1699 dateert maar door Gielen werd opgetrokken. Dat gedeelte vertoont trouwens andere kenmerken dan de rest van het gebouw. Niet alleen zijn de ramen daar geheel anders dan de vensters in het voorste gedeelte, maar tevens lijken zowel de fundering ten zuiden van het keldergat (aan de oostzijde) alsook de spreiding van de balken onder het plafond van de achterkamer (zoals die uit oude -door wijlen architect P. A. Schols gemaakte -tekeningen bekend is) op een latere bouw van dat deel te wijzen. Toch valt er geen scherpe scheidingslijn tussen de oudere en de jongere delen van de kluis te trekken, want in het oudere gedeelte kunnen toen best ramen van dezelfde stijl en vorm als in het jongere gedeelte zijn aangebracht.

Vanzelf dringt zich in dit verband de vraag op welke eventuele veranderingen Nicolaas Gielen toen in het overige deel van de kluis heeft aangebracht. Hierbij blijkt vooral de eigenlijke kapel in aanmerking te komen. Aangezien het torentje, dat wil zeggen het vierkante dakruiter-tje met een tot achtkant ingesnoerde spits, volgens terzake deskundigen uit de tweede helft van de 18de eeuw dateert, moet ook deze constructie aan het initiatief van die kluizenaar worden toegeschreven.

Volgens diezelfde deskundigen was er boven de (thans dichtgemetselde) toegang tot de kapel aanvankelijk een ellipsboog (zoals boven de beide andere toegangen), die rond het midden van de 18de eeuw in een segmentboog werd veranderd. Een waarschijnlijke aanleiding tot die

verandering blijkt uit oude tekeningen, namelijk vlak boven die boog lag een balk, waarop de voorkant van het oksaal rustte. Derhalve heeft Gielen in 1754-1755 waarschijnlijk ook dat oksaal aangebracht.

De kluis in lekenhanden (1781-1852)

Zoals wij zagen, had Nicolaas Gielen zijn kluis met de tuin aan zijn broer Aloff Gielen vermaakt. Deze laatste wenste zijn erfenis te verkopen. Maar nadat keizer Joseph II op 2 juli 1783 aan alle kluizenaars had bevolen om hun habijt uit te trekken en hun kluizen te verlaten, kwamen geen 'eremijten' meer als kopers in aanmerking.

Op 6 maart 1784 vond hij een koper in de kleermaker Peter Linssen. Deze was 7 november 1743 te Maastricht geboren en was 12 januari 1779 in de kerk van Oud-Geleen gehuwd met Maria Sibilla Helgers, die 11 april 1750 op de hoeve ten Eysden

ter wereld was gekomen. Het jonge gezin was in Sittard gaan wonen, maar reeds op 7 oktober 1779 was de bruid exdiarrrhae (= aan dysenterie) overleden; zij had een dochtertje Joanna Catharina Linssen achtergelaten. (Die epidemie heeft toen veel Sittardenaren naar het graf gesleept.) De weduwnaar Peter Linssen was nog vóór Kerstmis 1781 naar Oud-Geleen teruggekeerd.

Van 1784 tot aan zijn dood (1816) zou hij in de kluis wonen. Daar oefende hij de beroepen van kleermaker en landbouwer uit. Volgens een opgave van zijn nalatenschap bezat hij -behalve de kluis (met tuin) -meer dan 600 roeden land; daarvan lagen er 33 vlak naast zijn tuin.

In 1788 richtte hij een verzoek tot de bisschop om de relikwieën, die zich in de kluis kapel bevonden, voor publieke verering te mogen uitstellen. Maar pastoor Havenith maakte daartegen bezwaar. Niet alleen verweet hij aan Linssen, dat hij diezelfde kapel nu eens als stal en dan weer als schuur had gebruikt, maar ook vond de pastoor het bezwaarlijk, dat de kapel tevens via een binnendeur vanuit het woongedeelte toegankelijk was. Daarom adviseerde hij hem om die relikwieën aan een relikwieënarme parochie af te staan.

Zijn dochter Joanna Catharina Linssen huwde 25 september 1801 met de schoenmaker Jan Mathijs Lemmens (geboren 1779). De ouders van deze laatste kochten 5 mei 1782 het huisje 'in de Steeg' (Norbertijnenstraat), dat waarschijnlijk in 1735 door de Waalse 'eremijt' Pierre Vainqueur als 'kluis' was gebouwd en waar later Vèer (= Xaverius) de Bòk woonde. ((Bij de verbreding van de Steeg (circa 1930) werd het afgebroken; op die plaats kwam het nieuwe huis van stationschef Cools.)) In dat huisje zou Jan Mathijs Lemmens opgroeien en het schoenmakersvak van zijn vader leren. Aangezien de moeder Maria Elisabeth Eummelen op Kerstdag 1799 was overleden, hebben de jonggehuwden in 1801 allicht hun intrek in dat huisje genomen.

Op den duur moet dit laatste voor het groeiende gezin te klein zijn geworden. Daarom kochten de echtgenoten Lemmens-Linssen op 26 april 1815 een ander huis in het centrum van Oud-Geleen. Derhalve hebben zij en hun zeven kinderen toen de kluis van Krawinkel niet met hun vader, schoonvader en grootvader Peter Linssen gedeeld.

Wel zouden zij de kluis bij de dood van laatstgenoemde op 5 januari 1816 erven. Maar ook toen voelden zij er blijkbaar weinig voor om dat gebouw te betrekken, want op 26 september 1819 boden zij het geheel -alles tezamen 18½ roede -voor 500 gulden te koop aan. Ze blijken toen evenwel geen koper te hebben gevonden, want daarna schijnt dat gebouw verhuurd te zijn geworden.

Op 21 maart 1828 overleed in de kluis de 53-jarige Maria Catharina Jaspers. Zij was geen Geleense, maar zij was de weduwe van de Lutterader kuiper Nicolaas Keulers (1763-1821). Deze twee waren rond 1800 gehuwd en hadden te Lutterade minstens negen kinderen gekregen. Nadat haar man op 17 juli 1821 was overleden, was zij -tezamen met de kinderen, die nog thuis waren -in de kluis komen wonen. Bij haar dood liet zij daar vier minderjarige kinderen en een

kleindochtertje achter.

Daarna zou de kluis door het gezin Lemmens-Linssen worden betrokken. Het is evenwel niet duidelijk of die verhuizing reeds vóór het overlijden van de grootvader Pieter Mathijs Lemmens († 5 december 1830) plaats had. Wel werd bij het overlijden van Jan Mathijs Lemmens senior op 24 juni 1845 uitdrukkelijk vermeld, dat hij ‘in zijn woonhuis, genaamd de kluis’ was gestorven. Niet lang na de dood van haar man is Joanna Catharina Linssen vertrokken. Zij ging in Stokkem (B.) wonen; daar is zij op 8 juni 1859 overleden.

Sedert haar vertrek uit Geleen verhuurde zij de kluis aan Christiaan Op den Camp, die 11 september 1818 in Stein was geboren en 12 september 1843 met Maria Catharina Schols van Krawinkel (geboren 25 juli 1819) was gehuwd. Dit echtpaar kreeg negen kinderen; van deze werden Maria Barbara, Anna Catharina en Jan Mathijs respectievelijk op 15 augustus 1847, 5 september 1849 en 10 september 1851 in de kluis geboren. De nieuwe huurder hield er café. Maar de kluis zou ophouden een ‘tapperij’ te zijn, nadat dit gebouw op 18 november 1852 door de eigenares aan twee (toekomstige) kluizenaars was verkocht. Christiaan Op den Camp stierf 22 april 1858, ruim vier maanden vóór de geboorte van zijn jongste zoon Hubert. Zijn weduwe zou op 25 februari 1887 sterven. Bij de aangifte van haar overlijden schreef haar zoon Christiaan zijn achternaam met een K; dat blijken ook de meeste van haar andere kinderen te hebben gedaan.

Nog een tiental ‘eremieten’ en een brikkenbakkersgezin (1852-1898)

Op 18 november 1852 verschenen de weduwe Lemmens-Linssen enerzijds en de beide ‘kluizenaars zonder verder beroep’ Hendrik Kloth en Werner Schumacher anderzijds op het kantoor van notaris-burgemeester J. R. Lemmens in de Geenstraat om de verkoopakte van de kluis op te maken en te tekenen. De koopsom van 340 gulden zou ten laatste op 15 april 1853 dienen te worden voldaan.

Hendrik Kloth was 21 september 1809 te Frelenberg (bij Rimbürg) geboren. Voordat hij naar Geleen kwam, was hij ongeveer drie jaren in Vaals in dienst geweest. Zijn confrater Werner Schumacher was in 1811 te Roedingen bij Titz (Kreis Jülich) geboren.

Deze twee blijken reeds vanaf het begin van hun verblijf in de kluis een derde (oudere) confrater te hebben gehad, namelijk Jan Hendrik Roijen (geboren 1795) uit ‘s-Gravenvoeren. In zijn vorige woonplaats Mheer werd deze immers reeds op 21 oktober 1852 - wegens vertrek naar Geleen - afgeschreven. Aanvankelijk was hij geen mede-eigenaar van de kluis, maar 9 mei 1854 verkocht broeder Werner hem zijn helft voor 170 gulden. Kort nadien zou de verkoper naar zijn ‘Heimat’ terugkeren; op 24 november 1867 zou hij in de door hem te Rath bij Nideggen gebouwde kluis overlijden.

Op 5 oktober 1854 stelden de twee in de kluis van Krawinkel achtergebleven kluizenaars hun afzonderlijke testamenten op. Daarbij vermaakte ieder zijn ‘helft’ aan het ‘armgesticht’ van Geleen met de verplichting van de opbrengst (van de huur) voor de ‘arme weezen van de gemeente’ te besteden; maar de langstlevende van beiden zou tot aan zijn dood het vruchtgebruik van het geheel mogen genieten.

De kluizenaars van Krawinkel waren niet honkvast. Buiten de geregelde bezoeken aan allerlei Nederlandse, Belgische en Duitse pelgrimsoorden werd ook al eens een verre bedevaart ondernomen. Zo vroeg en ontving broeder Hendrik Kloth in het begin van 1858 een ‘buitenlandsch paspoort over Pruissen (= het aangrenzende gebied van Duitsland), Oostenrijk (dat toen een keizerrijk was en een stuk van Noord-Italië omvatte) (...) naar Rome(n)~ Aldus trad hij in het voetspoor van zijn voorganger Nicolaas Gielen.

Broeder Jan Hendrik Roijen overleed 11 februari 1864 en een half jaar later werd het armbestuur van Geleen gerechtigd om de helft van de kluis in eigendom te aanvaarden. Reeds op 15

maart 1864 kwam Pieter Joseph Cremers, die 1 maart 1831 te Millen (bij Sittard) was geboren, de overleden kluizenaar vervangen. Hij zou ruim drie jaren blijven. Op 25 juni 1867 vertrok hij naar Schümm (bij Gangelt); 14 december 1882 zou hij te Brüggen overlijden.

De eenzaamheid zou broeder Hendrik Kloth noodlottig worden. Op 17 februari 1868 wilde een van de kluizenaars van de Schaalsberg bij Valkenburg zijn Geleense confrater komen bezoeken. Toen hij op zijn kloppen geen antwoord kreeg, begaf hij zich naar de meest dichtbij gelegen woningen in de Daalstraat om te vragen of broeder Hendrik wellicht afwezig kon zijn. De verklaring van die 'buren', dat zij hem al verscheidene dagen niet meer hadden gezien, kwam aan de bezoeker erg verdacht voor. Nadat op zijn verzoek de deur was opengebroken, vond men broeder Hendrik in zijn franciscaanse pij dood op de grond liggen. Naast hem lag zijn hond, die bij gebrek aan voedsel was gestorven. Maar de kat had zich in leven weten te houden door een deel van het gelaat van de kluizenaar af te knagen. Men schatte, dat de 'eremijt' reeds meer dan acht dagen dood was geweest.

Tengevolge van het overlijden van Hendrik Kloth kwam ook de andere helft van de kluis aan het armbestuur van Geleen. Bovendien kreeg die instelling nog een extra bonus. Kort na de dood van de kluizenaar meldde zich iemand, die verder onbekend wilde blijven, bij burgemeester Lemmens en stelde deze 400 francs ter hand, die hij verklaarde aan 'Eremijt Kloth' schuldig te zijn gebleven.

Op 9 juni 1868 had in de kluis de verhuring van dat gebouw plaats aan Jacob Bernard Schotten, die op 25 januari 1838 te Delhoven (D) was geboren. Deze 'eremiet' zou niet lang te Krawinkel blijven; op 27 maart 1871 verhuisde hij naar de kluis aan de Steeg (naast de Muris kapel of kapel 'in de Kloes') te Stein.

Daar werd hij -na een verblijf van ongeveer acht jaren -door een baldadige bende overvallen en zo ernstig toegetakeld, dat een van zijn benen werd gebroken. Na door andere inwoners van Stein maandenlang liefdevol te zijn verpleegd, heeft hij dat dorp met behulp van een kruk al strompelend verlaten.

Terwijl kluizenaar Schotten nog te Geleen verbleef, kwam in 1869 een zekere Hendrik Schreiber met het armbestuur van Geleen over de huur en het vruchtgebruik van de kluis van Krawinkel onderhandelen. Die onderhandelingen schijnen evenwel niet het gewenste resultaat te hebben opgeleverd, want genoemde Schreiber blijkt toen niet in Geleen te zijn gebleven. Wij zullen hem echter later terug zien.

Na het vertrek van Schotten kwam Pieter Joseph Driesen of Dreessen in de kluis van Krawinkel wonen. (In zijn geboorteakte werd hij Driesen genoemd, maar in zijn overlijdensakte werd zijn naam Dreessen gespeld.) Hij was op 12 juli 1818 te Heimbach in de Eifel geboren en had enige tijd -met andere confraters -in de kluis op de Schaalsberg bij Valkenburg gewoond. Wellicht was hij degene, die in februari 1868 broeder Hendrik dood had aangetroffen. In de volksmond werd hij 'Peterke' genoemd. Vóór 2 maart 1877 moet hij uit Krawinkel zijn vertrokken; op 4 december 1892 is hij in huize Sint Joseph te Heel overleden.

Op 2 maart 1877 werd de leegstaande kluis aan het brikkenbakkersgezin Smeets-Menten verhuurd. Matthias Smeets of Schmitz was 15 juni 1840 'op de brikken' te Millrath (D.) uit Steinse ouders geboren; op 20 januari 1871 was hij te Stein gehuwd met Elisabeth Menten, die 3 mei 1847 te Krawinkel was geboren. Toen zij de kluis betrokken hadden zij drie kinderen. Na gedurende de zomer van 1878 'op de brikken' te Kendenich (D.) -waar hun vierde kind werd geboren -te hebben gewerkt, keerden ze naar de kluis terug.

Maar in 1880 vinden we er weer een kluizenaar, namelijk Hendrik Schreiber. Ondanks de verschillende opgaven van geboortedata (waarin een vergissing lijkt te zijn geslopen) meen ik in hem toch dezelfde persoon te moeten zien als de zogenaamde 'naamgenoot', die ook reeds in 1869 korte tijd te Geleen verbleef. Hij was in 1815 in het aangrenzende Duitse gebied geboren.

Volgens ooggetuigen had hij een lange grijze baard en leunde hij op een stok.

Op 3 juli 1881 kreeg hij gezelschap van een jongere confrater, namelijk Hendrik Joseph Fober, die 27 november 1843 te Eilendorf (bij Aken) was geboren en daarna te Heerlen had gewoond. Na een verblijf van vijftien maanden keerde deze op 17 oktober 1882 weer naar Heerlen terug; daar is hij op 1 oktober 1904 overleden.

Op 19 maart 1891 kwam de jeugdige Jacob Paulus de kluis met Schreiber delen. Die medebroeder was op 7 januari 1862 te Dülken (D.) geboren. Ook hij zou niet lang blijven; doch in 1912 zou hij terugkeren.

Na het overlijden van kluizenaar Schreiber († 1894) stond de kluis enige tijd leeg. Maar op 21 juni 1895 werd ze betrokken door Conrad Stein. Deze was 7 mei 1863 te Riemsloh (bij Hannover) geboren. Hij was geen volkomen vreemdeling in Geleen, want in september 1890 had hij vier dagen in het klooster van de paters karmelieten aan de Rijksweg doorgebracht. Hij was toen uit Heel gekomen en naar Minden (D.) vertrokken. De in de volksmond voortlevende gegevens over het gedrag van deze ‘eremiet’ zijn niet erg gunstig. Nadat hij om die reden gedwongen was de kluis op 1 april 1898 te verlaten, vertrok hij naar Aken.

Broeder Antonius, de laatste kluizenaar van Krawinkel (1900-1912)

Friedrich Wilhelm Thiemann werd 28 maart 1835 te Hengstey bij Paderborn geboren. Toen hij bij de franciscanen te Düsseldorf als lekenbroeder intrad, nam hij de kloosternaam Antonius aan. Na een verblijf als kluizenaar in de Eifel en in Luxemburg kwam hij in 1900 naar Geleen.

Broeder Antonius stond bij de Geleners en vooral bij de inwoners van Krawinkel en Neerbeek zeer goed aangeschreven. Ook was hij een goede vriend van de jeugd, aan wie hij royaal ‘bildjes’ (= prentjes), rozenkransen en kerkboekjes uitdeelde. Deze bracht hij mee van zijn vele bedevaarten; vooral Kevelaer had voor hem een grote aantrekkingskracht.

Desondanks werd hij soms door jongelui geplaagd. Naar mgr. prof. dr. F. Feron mij persoonlijk vertelde, stootte (in zijn jongensjaren) de jeugd nogal eens het luikje in de straatdeur open om dan luid naar binnen de ‘baljoenen’. Het deed de ‘eremiet’ vooral veel leed, dat zijn eenzaamheid rond 1910 door het bouwen van een paar woningen werd verstoord.

Op 22 mei 1908 stuurde bisschop Drehmanns van Roermond een briefje aan pastoor Nijssen van Oud-Geleen, waarin hij opmerkte: ‘Herhaaldelijk hoor ik dat er onder Geleen een Kluizenaar woont, die een religieus habijt draagt. Aangezien hij wilde weten ‘wat daarvan is~ vroeg hij de pastoor om hem het antwoord op de volgende vragen te sturen: ‘Wie dien man verlof gegeven heeft een religieus habijt te dragen; aan wien hij onderhoorig is; waarvan hij leeft; waarmee hij zich bezig houdt; hoedanig zijn gedrag is en wat te Geleen en omstreken van hem gezegd wordt!’

De pastoor, die broeder Antonius zeer genegen was, gaf een gunstig verslag, want op 28 mei 1908 schreef de bisschop: ‘Gezien den hoogen ouderdom van den kluizenaar en de door U weleerwaarde verstrekte gunstige berichten over zijn persoon en zijn doen en laten, meenen wij dat het doelmatig is alles, zoolang hij leeft en geen reden tot ontevredenheid geeft, in statu quo te laten. Na zijn dood zal aan degene, die de kluis bewonen zal, door ons geen verlof meer worden gegeven om het kleed der religieuzen te dragen. Het beste zou zijn, indien liet Burgerlijk Armbestuur dan ook de kluis (...) verkocht of verhuurde ten voordeele der armen!’

Tijdens zijn verblijf in Krawinkel nam broeder Antonius achtereenvolgens drie Duitse ‘weesjongens’ bij zich in de kluis. Deze assisteerden hem door onder andere water uit het kleine beekje (in de Daalstraat) te gaan halen; waarschijnlijk gaf de kluizenaar hen schoolonderricht. Ook vergezelden zij hem op zijn bedevaarten en termijntochten. De laatste jongen vertrok in september 1909. Daarna bleef broeder Antonius alleen in de kluis achter.

De eenzaamheid zou ook deze kluizenaar noodlottig worden. Toen pastoor Nijssen hem op

13 januari 1912 wilde bezoeken en op zijn kloppen geen gehoor kreeg, liet hij door smid Geurts van Krawinkel de deuren open breken. Dat was een heel karwei, want volgens het getuigenis van de pastoor had de kluizenaar alle binnen- en buitendeuren gegrendeld. Wellicht had hij dat gedaan, omdat vlak tevoren in Beek een moord was gepleegd.

Men vond broeder Antonius in de achterste kamer op de grond liggen; hij was nog in leven en uitte onverstaanbare geluiden. Ofschoon hij daarna het volle bewustzijn herkreeg, was hij toch zo verzwakt, dat hij op 15 januari 1912 overleed. Als doodsoorzaak werd longontsteking opgegeven.

De traditie verbroken (1912) en ten dele hersteld (1948)

Na het overlijden van broeder Antonius dienden zich twee personen aan om zijn plaats in te nemen. Op 19 maart 1912 keerde Jacob Paulus -na een afwezigheid van 21 jaren -naar de kluis terug, en op 23 april 1912 werd een tweede ‘vruchtgebruiker’ vermeld, namelijk een zekere Christiaan Leppers uit Mönchen-Gladbach. Geen van beiden zou evenwel verlof krijgen om zich permanent in de kluis te vestigen.

Het ligt voor de hand, dat die weigering het gevolg was van de hiervoren vermelde houding van de bisschop. Aan diezelfde houding zal ook wel moeten worden toegeschreven, dat het gemeentelijke armbestuur op 29 juni 1912 de kluis voor 850 gulden aan het kerkbestuur van de HH. Marcellinus en Petrus overdroeg.

Merkwaardigerwijze werd door de kerkelijke en gemeentelijke overheden reeds in het voorjaar van 1918 ernstig gedelibereerd over het oprichten van een nieuwe parochie ‘in het gedeelte dezer gemeente genaamd de Kluis’ Maar de uitvoering van dat plan zou ruim dertig jaren moeten wachten.

Bij een wegverbreding in 1934 moest het Sint-Rochuskapelletje wijken. Daarna gingen er ook stemmen op om de kluis ofwel te verplaatsen ofwel af te breken; maar gelukkig vonden deze geen (officieel) gehoor. Toch maakte een grapjas van die geruchten gebruik om einde maart 1937 in de Limburger Koerier aan te kondigen, dat aanstaande donderdag de kluis zou ‘gaan rollen’. Op die bewuste donderdag verzamelden zich heel wat nieuwsgierigen bij de kluis om dit ongewone ‘gebeuren’ van nabij te observeren. Maar toen er na lang wachten nog steeds niets op gang kwam, begon het tot hen door te dringen, dat het die dag 1 april was.

In 1934 begon pastoor Op het Root van Oud-Geleen ernstige stappen te ondernemen om van de kluis een functionele ‘kapel’ te maken en de erbij behorende tuin in een kruiswegpark te veranderen. Maar door zijn vertrek in 1937 zou die taak aan zijn opvolger pastoor Frantzen worden overgelaten. Deze zou de zogenaamde ‘restauratie’ tot de kluis zelf beperken. Met uitzondering van het oude altaar, werd dat gebouw volledig van zijn interieur ontdaan; aldus bleef er slechts één grote ruimte over.

Ofschoon die ingreep in historisch opzicht te betreuren valt, zou men er toch iets providentieels in kunnen zien. Op die manier werd dat gebouwtje immers geschikt gemaakt om in 1948 als de eerste ‘kerk’ van de nieuwe ‘Kluis-parochie’ te functioneren.

De kluis werd op een adequate wijze voor die functie ingericht. In de vroege morgen van zondag 17 oktober 1948 werd de kluis door pastoor W. Wermeling ingezegend en om zeven uur werd er de eerste H. Mis opgedragen. De herinnering aan deze historische gebeurtenis, waarvan ik persoonlijk mocht deelnemen, heeft voor mij nog steeds een heel bijzondere affectieve waarde.